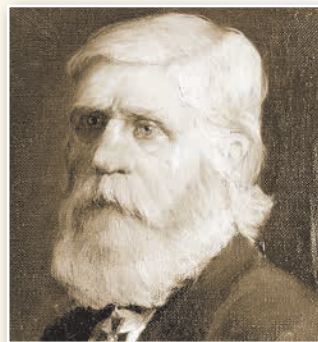

Першы расійскі консул у Японіі

Адным з заснавальнікаў расійскага япознаўства быў наш зямляк Іосіф Антонавіч Гашкевіч (1814—1875).

Ён нарадзіўся на Міншчыне ў сям’і святара. У 1839 г. скончыў Пецярбургскую духоўную акадэмію і быў адпраўлены ў складзе Рускай духоўнай місіі ў Пекін. Там Гашкевіч вывучаў культуру Кітая, кітайскую, карэйскую і японскую мовы. З яго ўдзелам быў заключаны руска-японскі дагавор 1855 г. У 1858 г. Гашкевіча прызначылі рускім консулам у Японіі. Ён стаў першым з іншаземцаў, якому дазволілі наведваць унутраныя раёны Японіі і двор сёгуна ў Эда (цяперашні Токіа). У 1865 г. Гашкевіч вярнуўся з сям’ёй на радзіму і жыў у маёнтку Малі (цяпер Астравецкі раён), дзе працягваў займацца філалогіяй. Ён быў падрыхтаваны першы ў Расіі «Японска-рускі слоўнік», адзначаны прэміяй Пецярбургскай акадэміі навук. Яго імем названы заліў у Паўночнай Карэі (Чосанман).

І. А. Гашкевіч

§ 25. Кітай

1. Калі Кітай заваявалі маньчжуры? 2. Якія захопніцкія войны вялі Цыны ў XVII—XVIII стст.? 3. Ахарактарызуйце ўяўленні кітайцаў аб навакольным свеце. 4. Назавіце асаблівасці знешняй палітыкі Кітая. У чым выяўлялася «закрыццё», або самаізаляцыя, краіны?

У першай палове XIX ст. цынскі Кітай уступіў у паласу крызісу і заняпаду. Пад ваенным ціскам еўрапейскіх дзяржаў кіроўная дынастыя Цын адмовілася ад палітыкі самаізаляцыі. «Опіумныя» войны і сялянская вайна тайпінаў, якая пачалася ў 1850-я гг., пахіснулі асновы імперыі. У пачатку XX ст., нягледзячы на спробы «зверху» і «знізу», ужо нішто не магло выратаваць Цынскую дынастыю. Гісторыя адлічвала апошнія гады яе існавання.

Да якіх наступстваў прывяло «адкрыццё» Кітая ў XIX ст.? Чаму рэфарматарскі рух у гэтай краіне чакала паражэнне? Да чаго прывяла няздольнасць Цынскай дынастыі абараніць нацыянальныя (дзяржаўныя) інтарэсы?

1. Пранікненне еўрапейцаў у Кітай і першая «опіумная» вайна. На мяжы XVIII—XIX стст. Кітай уяўляў сабой велізарную імперыю, у склад якой уваходзілі Маньчжурыя, Манголія, Тыбет, Джунгарыя і іншыя вобласці. У васальнай залежнасці ад дынастыі Цын знаходзіліся Карэя, Анам (сучасны В’етнам) і Бірма.

Кітай у XIX ст.

У сярэдзіне XIX ст. насельніцтва гэтай краіны налічвала каля 400 млн і складала амаль трэць чалавецтва. Імклівы рост насельніцтва, недахоп пасяўных плошчаў, самавольства і вымаганні чыноўнікаў гранічна абвастрылі супярэчнасці ў кітайскім грамадстве.

У гэты час еўрапейцы ўзмацнілі свой ціск на Кітай. Асабліва актыўная была Англія. Яна імкнулася «адкрыць» гэтую краіну, каб весці з ёй нічым не абмежаваны гандаль і паступова ператварыць яе ў свой каланіяльны прыдатак, як гэта ўжо зрабіла з Індыяй.

Англія, гатовая пайсці на самыя рашучыя дзеянні, чакала толькі зручнага выпадку. Летам 1839 г. у Гуанчжоу, на поўдні Кітая, было канфіскавана і знішчана 20 тыс. скрыняў опіуму, які належаў англійскім і іншым іншаземным купцам. Гандаль опіумам прыносіў іншаземцам вялікія прыбыткі. Для кітайцаў жа паўсюднае ўжыванне гэтага небяспечнага наркотыку стала сапраўдным бедствам. Справядлівыя дзеянні кітайскіх улад паслужылі падставай для пачатку англійскай агрэсіі супраць Кітая, альбо *першай*

У чым выявілася абвастрэнне сацыяльных супярэчнасцяў у кітайскім грамадстве сярэдзіны XIX ст.? Чаму пра кітайскіх чыноўнікаў казалі, што яны горшыя за разбойнікаў?

Кітайскія джонкі змагаюцца з брытанскім параходам «Немесіс» паблізу Гуанчжоу. Мастак Э. Дункан. Сярэдзіна XIX ст.

Вызначце, як мастак перадае драматызм бою.

«опіумнай» вайны **1840—1842** гг. Тым не менш вайну, якую распачала Англія, амерыканскі прэзідэнт назваў «справядлівай».

Калі ў Кітаі пачалася палітыка самаізаляцыі?

У ходзе вайны праявіліся адмоўныя вынікі палітыкі самаізаляцыі. Кітайская армія мела на ўзбраенні толькі невялікія *джонкі* (лодкі) і халодную зброю. Ваеннае камандаванне было слабое і бездапаможнае. Яно амаль нічога не ведала аб міжнароднай сітуацыі і аб краіне,

з якой ваявала. Адзін кітайскі губернатар у час вайны зрабіў важнае «адкрыццё»: аказваецца, колы параходаў круцяць машыны, а не быкі.

203—204

Не чакаючы поўнага разгрому, цынскі ўрад паспяхаўся капітуляваць. Англія атрымала велізарныя прывілеі ў Кітаі. На англійскія тавары ўсталёўваліся нізкія мытныя пошліны. Кітай выплачваў Англіі велізарную кантрыбуцыю і перадаваў ёй востраў Сянган (Ганконг). Англічане атрымалі права непадсуднасці кітайскаму суду і законам.

Услед за Англіяй такія дагаворы з Кітаем заключылі іншыя заходнія дзяржавы. У выніку Кітай быў адкрыты для іншаземнага ўмяшання.

2. Народныя паўстанні і рэформы. Сялянская вайна тайпінаў і другая «опіумная» вайна. У выніку паражэння Кітая ў першай «опіумнай» вайне аўтарытэт Цынскай дынастыі быў страчаны, абвастраліся сацыяльныя супярэчнасці. Летам **1850** г. на поўдні краіны выбухнула магутнае антыфеадальнае паўстанне, накіраванае супраць маньчжураў і Цынскай дынастыі. Яно ахапіла цэнтральныя раёны Кітая і працягвалася амаль 15 гадоў — да **1864** г. У ходзе паўстання была абвешчана «Нябесная дзяржава вялікага працвітання», або «Тайпін цяньго». Таму сялянская вайна ўвайшла

Тайпінскае паўстанне ў Кітаі.
Малюнак XIX ст.

ў гісторыю пад назвай *Тайпінскага паўстання*. Сталіцай тайпінскай дзяржавы стаў найбуйнейшы горад Кітая — Нанкін.

Правадыром паўстання быў **Хун Сюцюань** (1814—1864) — выхадзец з сялянскай сям’і, настаўнік сельскай школы. Знаходзячыся пад моцным уплывам хрысціянства, ён называў сябе малодшым братам Ісуса Хрыста і прапаведаваў ідэі роўнасці. Ён лічыў неабходным скіданне Цынскай дынастыі. Насамрэч Хун Сюцюань скажона разумеў Біблію і не быў хрысціянінам. Усе маньчжуры — нават прасталюдзіны — падлягалі знішчэнню.

Што ў поглядах Хун Сюцюаня супярэчыла хрысціянству?

У 1851 г. Хун Сюцюань быў абвешчаны імператарам дзяржавы тайпінаў. Праз два гады тайпіны абнародавалі зямельны закон, які ўсталёўваў ураўняльнае размеркаванне матэрыяльных даброт.

Англія і Францыя вырашылі скарыстацца грамадзянскай вайной у Кітаі для чарговай агрэсіі супраць гэтай краіны. Пачалася *другая «опіумная» вайна 1856—1860 гг.* Увосень 1860 г. англа-французскія войскі ўвайшлі ў Пекін, пакінуты цынскім імператарам і яго вельможамі. Еўрапейцы рабавалі і знішчалі мірнае насельніцтва, спалілі выдатны помнік кітайскай архітэктуры — летнюю рэзідэнцыю (палац) імператара. Там захоўваліся тысячы твораў кітайскага мастацтва.

Хун Сюцюань — «Нябесны ўладар» тайпінаў

Жорсткія баі кітайцаў з англа-французскімі войскамі ля сцен Пекіна.
Гравюра XIX ст.

Як вы лічыце, ці здолеў аўтар гравюры перадаць бязлітаснасць бою? Свой адказ п-тлумачце.

Цынскі ўрад, заняты барацьбой з тайпінамі, капітуляваў і пайшоў на новыя ўступкі іншаземцам. Толькі пасля гэтага еўрапейскія дзяржавы дапамаглі маньчжурскім феодалам у жорсткім задушэнні тайпінаў. Тайпінскае паўстанне, шмат у чым падобнае да паўстанняў пад кіраўніцтвам Сцяпана Разіна і Емяльяна Пугачова ў Расіі, скончылася паражэннем, канчаткова аслабіўшы Кітай і кіроўную Цынскую дынастыю.

Рэфарматарскі рух. «Сто дзён рэформаў». У 1890-х гг. замежныя дзяржавы перайшлі ў рашучае наступленне на Кітай. Гэтым разам тон задавала Японія, у якой ужо існавалі канстытуцыя, парламент, фабрыкі і заводы, сучасная армія і флот. У 1894 г. яна напала на Кітай і нанесла яму знішчальнае паражэнне. Паводле мірнага дагавора 1895 г. Кітай выплачваў велізарную кантрыбуцыю і перадаваў Японіі востраў Тайвань.

Так пачалася барацьба вялікіх дзяржаў за падзел Кітая на сферы ўплыву. Цынскаму ўраду навязваліся нераўнапраўныя пагадненні, паводле якіх кожная з дзяржаў атрымлівала асаблівыя правы і прывілеі ў тым ці іншым раёне Кітая. Паводле слоў кітайскага рэвалюцыянера Сунь Ятсена, краіну дзялілі, «як гарбуз».

Бесцырымоннае ўмяшанне іншаземцаў выклікала хвалю патрыятычных пачуццяў сярод розных пластоў кітайскага грамадства. Частка феадальнай знаці выступіла за ўмацаванне краіны шляхам правядзення рэформаў на японскі ўзор.

Кітай на мяжы XIX—XX стст.

Лідарам рэфарматарскага руху стаў **Кан Ювэй** (1858—1927), выдатны канфуцыянскі вучоны, прыхільнік канстытуцыйнай манархіі. Ён заклікаў імператара ўзяць прыклад з японскага імператара Муцухіта і рускага імператара Пятра I.

Летам **1898 г.** прыхільнікі Кан Ювэя былі запрошаныя на найвышэйшыя дзяржаўныя пасады. Іх знаходжанне ва ўладзе працягвалася нядоўга — усяго 100 дзён. Але за гэты час былі выдадзеныя ўказы аб заахвочванні рамёстваў, навук і сельскай гаспадаркі, будаўніцтве чыгунак, адкрыцці ўніверсітэта, скарачэнні чыноўнікаў і маньчжурскай арміі. Узброеныя сілы пачалі фарміравацца на еўрапейскі ўзор.

Палітыка рэформаў сустрэла рашучае супраціўленне кансерватараў, што групаваліся вакол імператрыцы **Цысі** (1835—1908). З дапамогай маньчжурскай гвардыі яны ажыццявілі пераварот. Імператар быў арыштаваны, рэфарматары схопленыя і пакараныя смерцю, а ўказы аб рэформах адмененыя. Уся ўлада непадзельна перайшла ў рукі Цысі. Спраба выратаваць цынскі Кітай «зверху» скончылася правалам. Амаль адначасова была зробленая стихійная спроба выратаваць Кітай «знізу».

Іхэтуані змагаюцца з іншаземнымі войскамі

Паўстанне іхэтуаняў. У **1899 г.** у правінцыі Шаньдун, сферы ўплыву Германіі, выбухнула паўстанне супраць іншаземцаў. На чале паўстанцаў стаяла таварыства *Іхэтуань* («Атрад справядлівасці і згоды»), якое складалася з простых людзей, аб'яднаных нянавісцю да еўрапейцаў.

Пад выглядам абароны сваіх падданных 8 замежных дзяржаў — Англія, Францыя, Аўстрыя, Расія, ЗША, Італія, Германія і Японія — накіравалі ў Кітай войскі. Замежныя арміі з нечуванай жорсткасцю задушылі паўстанне ў **1901 г.** Кітаю быў навязаны зневажальны дагавор. Тым не менш паўстанне іхэтуаняў, хоць і скончылася паражэннем, прыпыніла тэрытарыяльны падзел Кітая, які пачаўся ў канцы XIX ст.

Сферы ўплыву замежных дзяржаў у Кітаі

Англія	Францыя	ЗША	Германія	Расія і Японія
Паўднёвы Кітай, востраў Хайнань, Тыбет	Паўднёвы Кітай	Змагаліся за свой эканамічны ўплыў ва ўсім Кітаі	Паўвостраў Шаньдун	Манголія, Маньчжурія, Карэя, Тайвань

3. Сунь Ятсен. Рэвалюцыя 1911—1913 гг. і скіданне манархіі. Кітайская буржуазія была незадаволеная феадальным самавольствам і няздольнасцю Цынскай дынастыі абараніць краіну ад замежнай пагрозы. Узначаліў антыманьчжурскі рух выдатны кітайскі рэвалюцыянер **Сунь Ятсен** (1866—1925). Яго палітычная праграма рашуча адрознівалася ад праграмы рэфарматараў. Ён адмовіўся ад ідэі канстытуцыйнай манархіі і вылучыў свае вядомыя «тры народныя прынцыпы»: *скіданне маньчжурскага панавання, усталяванне рэспублікі і народнае працвітанне*. У 1905 г. ім была створаная арганізацыя «Рэвалюцый-

ны саюз», пераўтвораная пазней у Нацыянальную партыю (Гаміньдан).

У кастрычніку **1911 г.** (год «сінхай» па кітайскім месячным календары) на поўдні Кітая адбылося паўстанне ў арміі пад кіраўніцтвам рэвалюцыянераў. Падтрыманае народнымі масамі, паўстанне перарасло ў рэвалюцыю, якая атрымала назву *Сінхайскай*. На працягу некалькіх месяцаў рэвалюцыянеры ўсталявалі кантроль на поўдні і ў цэнтры Кітая. **1 студзеня 1912 г.** правінцыі, якія паўсталі, абвясцілі стварэнне Кітайскай рэспублікі, часовым прэзідэнтам якой стаў Сунь Ятсен.

12 лютага 1912 г. у Кітаі адбылася важная гістарычная падзея — быў апублікаваны *акт аб адрачэнні маньчжурскай дынастыі ад трона*.

Новым прэзідэнтам стаў генерал Юань Шыкай. Ён не быў прыхільнікам рэспублікі. Генерал дабіваўся аднаўлення манархіі і асабістага ўступлення на імператарскі трон. У **1913 г.** у адказ на дзеянні прэзідэнта выбухнула новае паўстанне пад кіраўніцтвам Сунь Ятсена і іншых дзеячаў Гаміньдана. Аднак яно было задушанае ўрадавымі войскамі. Юань Шыкай распусціў парламент і забараніў Нацыянальную партыю. Толькі яго нечаканая смерць у 1916 г. перашкодзіла аднаўленню манархічнага ладу.

Краіна працягвала заставацца раздробленай. Наперадзе Кітай чакалі новыя кровававы ўзрушэнні і грамадзянскія войны.

4. Развіццё культуры. Цягам амаль усяго XIX ст. у Кітаі панавалі традыцыйны лад жыцця і культура. Толькі з канца стагоддзя стаў адчувацца еўрапейскі ўплыў. Асаблівую ролю ў гэтым працэсе адыграў рэфарматарскі рух, на чале якога стаялі вучоныя, пісьменнікі і публіцысты.

Перадавыя прадстаўнікі кітайскай інтэлігенцыі вывучалі дасягненні еўрапейскай навукі і культуры, імкнуліся сумясціць старажытнакітайскую філасофію з сучаснай заходняй грамадскай думкай. Вялікую ўвагу яны надавалі сістэме адукацыі, займаліся пашырэннем пісьменнасці, асабліва сярод моладзі. Важную ролю ў станаўленні новай культуры адыграла замацаванне ў пачатку XX ст. новай літаратурнай мовы байхуа, заснаванай на гутарковай мове і зразумелай для простага народу. Знакаміты паэт-патрыёт Хуан Цзунсянь (1848—1905) настойваў «пісаць так, як гавораць вусны». У сваіх творах ён заклікаў да барацьбы з іншаземным прыгнётам.

У перыяд Першай сусветнай вайны ў Шанхаі і Пекіне пад лозунгам «Навука і дэмакратыя!» аформіўся рух за новую культуру. Яго цэнтрам стаў створаны ў 1915 г. часопіс «Новая моладзь», у якім публікаваліся навуковыя артыкулы і літаратурныя творы на байхуа. Прадстаўнікі руху — дэмакратычна настроеныя інтэлігенцыя і студэнцтва —

Сунь Ятсен

210—212

Дайце сваю назву 4-му пункту параграфа пра развіццё культуры.

выступалі найперш супраць канфуцыянскіх нормаў, якія адстойвалі манархісты, а таксама за даступнасць сучасных ведаў для простага народа.

Ключавыя словы: Хун Сюцюань, Кан Ювэй, Цысі, Сунь Ятсен.

1. Дакажыце, што «адкрыццё» Кітая еўрапейцамі адбылося гвалтоўным чынам.
2. Выкарыстоўваючы картасхему на с. 153, пакажыце землі, якія ўваходзілі ў склад Кітайскай імперыі ці знаходзіліся ў васальнай залежнасці ад яе ў гэты час.
3. Складзіце план адказу на тэму «„Опіумныя“ войны ў Кітаі». Якімі былі наступствы паражэння Кітая ў гэтых войнах?
4. Як звязаныя паміж сабою еўрапейская агрэсія і Тайпінскае паўстанне?
5. Чым можна растлумачыць імкненне замежных дзяржаў замацавацца ў Кітаі?
6. Што аб'ядноўвае рух кітайскіх рэформатараў, паўстанне іхэтуаняў і Сінхайскую рэвалюцыю 1911—1913 гг.? Вызначце прычыны і вынікі гэтых падзей, выпісаўшы іх у храналагічную табліцу па наступным узору.

Гады	Падзея	Прычыны	Вынікі
1898			
1899—1901			
1911—1913			

212—215

Паўстагоддзя ва ўладзе

На зыходзе свайго жыцця імператрыца Цысі стала цікавіцца еўрапейскімі навінкамі і нават каталася на трохколавым веласіпедзе. Акружаная ліслівымі міністрамі і прыдворнымі, яна ўвесь час скардзілася на адзіноту. Незадоўга да смерці Цысі сказала свайму зяцю: «Вось я і пастарэла. Кіравала некалькі дзясяткаў гадоў, а ніякай карысці краіне не прынесла».

Імператрыца Цысі